

DE GESCHIEDENIS VAN HET GROEPSMAATSCHAPPELIJK WERK¹

Nora van Riet*

Inhoud

1. Inleiding
 2. De Amerikaanse situatie
 3. De Nederlandse situatie
 - 3.1 Plaatsbepaling van het groepswerk
 - 3.2 Ontwikkeling van de inhoud van het groepsmaatschappelijk werk
 - 4 Groepswerk in het maatschappelijk werk
 - 4.1 Groepswerk in het maatschappelijk werk en groepspsychotherapie
 - 4.2 Groepswerk in het maatschappelijk werk en volwasseneneducatie
 - 4.3 Groepswerk in het maatschappelijk werk en trainingen
 - 5 De stand van zaken nu
- Samenvatting
Literatuur

Mevrouw N.van Riet is opleider/adviseur methodiek- en organisatie-ontwikkeling bij de Faculteit Sociaal-Agogische Dienstverlening en docente methodiekontwikkeling aan de Voortgezette Opleidingen van de Hogeschool van Amsterdam.

¹ Verschenen in Handboek Groepspsychotherapie december 1995

DE GESCHIEDENIS VAN HET GROEPSMAATSCHAPPELIJK WERK.

1. Inleiding.

'De' geschiedenis beschrijven van het groepswerk als methode van hulpverlening binnen het maatschappelijk werk kan niet meer zijn dan het op hoofdlijnen beschrijven van de ontwikkelingen die geleid hebben tot de praktijk van het groepswerk zoals die op dit moment in het kader van het maatschappelijk werk aan de orde is.

Omdat het Nederlandse groepswerk in zijn ontwikkeling sterk beïnvloed is door het Amerikaanse social groupwork wordt in deze korte geschiedschrijving ook aandacht aan de Amerikaanse situatie geschonken. Tevens wordt beschreven hoe het groepsmaatschappelijk werk zich ontwikkeld heeft tot een eigen wijze van werken, naast groepswerk, in het kader van volwassenen-educatie (voorheen bekend als sociaal-cultureel werk), groepspsychotherapie en trainingen.

Tot slot zal kort aandacht besteed worden aan de huidige stand van zaken binnen het groepsmaatschappelijk werk.

2. De Amerikaanse situatie.

Wanneer we kijken naar de ontwikkeling van het groepswerk in Amerika zien we dat, zoals Konopka (1964) aangeeft 'de ontwikkeling van het groepswerk een deel is van de geschiedenis van de sociale instellingen, die zich ontplooiden in een veranderende maatschappij.' Dit betekent, dat het werken met groepen vooral een plaats had in het streven het democratisch gehalte van een samenleving, waarin zich in een hoog tempo allerlei ontwikkelingen voltrokken, te vergroten. Schwartz (1962) beschrijft hoe de snelle economische ontwikkelingen in de Verenigde Staten in de tweede helft van de vorige eeuw ertoe geleid hebben dat er een scherpe maatschappelijke tweedeling ontstond. Enerzijds waren daar de mensen voor wie Amerika het land van de onbegrensde mogelijkheden bleek te zijn: het waren de welvarenden die de vruchten plukten van de industriële revolutie. Aan de andere kant ontstond er een onderklasse, immigranten, kleurlingen en kleine boeren die in een steeds grotere armoede vervielen. Steeds meer mensen maakten zich zorgen over de gevolgen die deze tweedeling in de Amerikaanse samenleving zou hebben voor de democratie.

Deze bezorgdheid leidde tot het oprichten van organisaties als de *Young Men's Christian Association* (de YMCA), de *Jewish Center Movement* en de *Young Women's Christian Association* (de YWCA). In eerste instantie is dit een vorm van hulpverlening aan jongeren, de basis van het latere jeugdwerk zoals wij dat ook in Nederland tegenkomen.

De nadruk lag echter sterk op opvang van individuen in groepsverband, zonder dat nu werkelijk gesproken kon worden van het gebruiken van de groep als instrument in de hulpverlening. Hoewel Grace Coyle al in 1923 de eerste cursus groepswerk aan de School voor Maatschappelijk Werk van de Western Reserve University startte, bleef het groepswerk als methode van het maatschappelijk werk lange tijd op de achtergrond.

Volgens Konopka had dit te maken met het feit, dat de maatschappelijk werkers onder invloed van psychologische en psychiatrische theorieën vooral aandacht hadden voor de individuele mens en de innerlijke krachten die hem beïnvloedden. Zij schrijft:

'Het groepswerk echter kwam voort uit de buurtbenadering en de bewegingen voor zelfhulp. Het zag de informele relatie als een van de fundamentele benaderingen. Het richtte sterk de aandacht op de wisselwerking in en de sterkte van de groep. Het scheen zich nauwelijks bezig te houden met de psychologie van het individu maar stelde groot belang in de invloed van de omgeving en de maatschappij. Het was ook sterk op handelen gericht, maar het begrippensysteem was nog niet goed ontwikkeld en het had zich nog slechts gedeeltelijk vereenzelvigd met het maatschappelijk werk, aangezien dat werkterrein te begrensd leek voor de groepswerkers. Na de twintiger jaren

ontwikkelde het groepswerk zich voornamelijk door een bewust, gemeenschappelijk streven van mensen uit verschillende terreinen, vooral de pedagogiek, de psychologie en het maatschappelijk werk'. (Konopka, 1964, pag.29)

In 1936 werd de American Association for the Study of Groupwork gesticht. Haar doel was: de theorie zowel als de praktijk van het groepswerk te verhelderen en te verbeteren.

Toch werd zelfs in 1939 nog het groepswerk als een apart onderwerp behandeld op de National Conference of Social Work. De verhouding van het groepswerk met de theorie en de praktijk van het maatschappelijk werk was nog erg vaag. De groepswerkers zagen zichzelf nog als een aparte beroepsgroep en het maatschappelijk werk kon de groepsbenadering nog niet zien als een integraal deel van zijn functie.

De oorlogsjaren en de jaren die daar direct aan vooraf gingen hadden grote invloed op de ontwikkeling van het groepswerk en hebben de eenwording met het maatschappelijk werk verhaast.

Konopka: 'De krankzinnigheid die hele gemeenschappen tegelijk te pakken had in deze tijd scheen bij de caseworkers meer begrip te wekken voor het belang van de groep en bij de groepswerkers meer begrip voor de dynamiek van de persoonlijkheid. Er waren ook andere redenen voor deze toenadering.

Oorlogsorganisaties, op het thuisfront en in het leger, brachten caseworkers en groepswerkers als practici bij elkaar op grotere schaal dan ooit tevoren. De psychiatrische beroepen, die het casework sterk beïnvloed hadden en die zeer belangrijk waren in de ogen van de caseworkers, begonnen te experimenteren met de groep als therapeutisch hulpmiddel. Dit op zichzelf betekende niet dat het groepswerk hoger werd aangeslagen, maar het idee om de groep als een helpend element te gebruiken maakte indruk op velen.' (Konopka, 1964, pag.30)

Het zou echter nog tot 1955 duren voordat het groepswerk als methode van het maatschappelijk werk geaccepteerd zou worden door de National Association of Social Workers. Kenmerkend voor de aard van het groepswerk in die tijd is, dat het zich vooral presenteerde als een van de therapeutische methoden die voor persoonlijke problemen konden worden gebruikt.

In een latere periode, onder invloed van een toenemend aantal publikaties over groepswerk, bleken -eigenlijk parallel aan de onderverdeling in de zogenaamde Functional School en de Diagnostic School op het terrein van het casework- ook op het gebied van het groepswerk twee stromingen te onderscheiden te zijn:

- * het *correctie-model*, of ook wel genoemd de preventieve en revaliderende methode, uitgewerkt door Robert Vinter (1967, Glasser 1974) en collega's, stelt de behandeling van persoonlijke problemen via in de kleine groep optredende processen centraal. De groepswerker past zijn kennis over het functioneren van individuen en groepen toe volgens het schema: taxatie, formulering van doelstellingen, planning, interventie en evaluatie tijdens het dirigeren van het veranderingsproces. De nadruk ligt hierbij op de systematische activiteit zoals die door de groepswerker wordt ontplooid. In dit model is duidelijk de invloed van het individueel-psychologisch denken van de caseworkers terug te vinden: alle interventies zijn gericht op het individu en de groepswerker structureert de individuele verandering binnen de groep door middel van zijn verhouding tot de individuele leden en zijn beheersing van het groepsverband;
- * het *wisselwerking-model*, of ook wel genoemd de interactionele benadering, uitgewerkt door William Schwartz (1971) en collega's waarin groepsprocessen voor vele doeleinden worden gebruikt, zoals therapie, socialisatie en maatschappelijke activiteiten. De groepswerker treedt minder directief op en ziet zijn taak vooral liggen in het op gang brengen en houden van bepaalde groepsprocessen. Schwartz verdiept zich vooral in de wisselwerking tussen mens en samenleving, waarbij hij gebruik maakt van de sociologische systeemtheorie om verstoringen

in het evenwicht in relaties tussen mensen onderling en tussen mens en samenleving op te sporen. Shaffer en Galinsky schrijven hierover: 'als een werker dit model gebruikt, wordt hij een bemiddelaar bij een conflict tussen maatschappelijke en individuele eisen, maar tevens een gangmaker voor het soort groepsbeweging dat de deelnemers zal helpen om een evenwichtige en bevredigende houding te vinden tegenover de maatschappij waarin zij leven. De groep wordt gezien als een sociaal systeem waar leden en werker deel van uitmaken.' (Shaffer en Galinsky, 1976, p.58)

Bij het zich verdiepen in de historie van het Amerikaanse groepswerk en in het beoordelen van de huidige opvattingen is het goed zich te realiseren, dat maatschappelijk werk in de Amerikaanse opvattingen breder was en is dan in de Nederlandse. De term 'social work' omvat meer dan het Nederlandse 'maatschappelijk werk'. Dit 'meer' is vooral terug te vinden in de uitdrukkelijke vermelding van activiteiten zoals sociale actie en cultureel werk als onderdelen van 'social work'. Ook in Nederland is de discussie hierover gaande geweest en beslecht met de oprichting in 1988 van de Landelijke Vereniging van Maatschappelijk Werkers/LVMW, nadat de discussie in de toenmalige Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers (NOW) met betrekking tot een brede beroepsopvatting was stukgelopen. Dit besluit uit 1988 is nogmaals bekrachtigd in het voorjaar van 1994 na een turbulente periode in de beroepsvereniging.

3. De Nederlandse situatie.

Ook in Nederland wordt al langere tijd gedacht en gepubliceerd over de definiëring en de plaatsbepaling van het groepswerk, hoewel opvallend is dat publicaties *over* groepswerk als methode van hulpverlening binnen het maatschappelijk werk niet talrijk zijn. Zo is de discussie uit de jaren zestig en zeventig over de aard en plaats van het groepswerk binnen het maatschappelijk werk grotendeels verstomd. In recente publicaties wordt meer aandacht besteed aan de *wijze waarop*, methodisch-inhoudelijk dus, met groepen in het kader van de hulpverlening gewerkt wordt, dan dat men zich afvraagt of wat men doet ook past binnen de doelstelling van het maatschappelijk werk. Er zijn pogingen ondernomen om te komen tot een afbakening tussen diverse terreinen waarop met groepen wordt gewerkt (Van Riet 1993). In hoofdstuk 4 van deze bijdrage wordt hier verder op teruggekomen.

Eerst wordt bezien hoe de ontwikkeling van het groepswerk in het verleden is verlopen.

3.1 Plaatsbepaling van het groepswerk.

Belangstelling voor groepen bestaat al heel lang ook in ons land.

Een van de eersten die het begrip 'groepswerk' in het kader van maatschappelijk werk noemde was dezelfde die het social casework na de oorlog in Nederland introduceerde, namelijk Marie Kamphuis. In een artikel in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk in 1948 rept zij voor het eerst over de mogelijkheid om met groepen te werken in het maatschappelijk werk. Vanuit het maatschappelijk werk wordt hier echter niet tot nauwelijks op gereageerd. Groepswerk wordt in die tijd beschouwd als een vorm van werken die meer thuis hoort in het vormingswerk of in het club- en buurthuiswerk dan in het maatschappelijk werk. Maatschappelijk werk wordt vereenzelvigd met social casework en dan speciaal in de betekenis van individuele hulpverlening.

In het begin van de jaren vijftig wordt opnieuw in de wereld van het toenmalig maatschappelijk werk aandacht gevraagd voor groepswerk.

Swets (1951) geeft in een artikel in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk haar indrukken weer van het groepswerk zoals zij dat tijdens een studiereis in Amerika tegen kwam. Zij constateert dat in een samenleving in ontwikkeling zoals de naoorlogse, mensen hun natuurlijke netwerken gaan missen. Een zelfde opvatting komen wij tegen bij Konopka. Dit wordt gezien

zowel als een bedreiging voor het democratisch gehalte van die samenleving maar ook als een tekort voor de persoonlijke ontwikkeling van mensen. Er wordt een rechtstreeks verband gelegd tussen 'ergens bij horen' en het democratisch gehalte van een samenleving. Hoewel het groepswerk uitdrukkelijk geplaatst wordt binnen het Amerikaanse 'social work' en voor een deel voortkomt uit dezelfde wortels als het 'social casework', wordt het groepswerk toch primair gezien als wat wij hier in Nederland verstaan onder vorming. Swets: 'De behandelingstechniek, zoals deze bekend is in het casework, ligt echter niet op het terrein van de groepswerker. Vandaar dat groepsleden, die speciale ontwikkelings- of andere moeilijkheden hebben, welke niet of niet alleen in een groep geholpen kunnen worden, naar een caseworker verwezen worden.' (Swets, 1951 p.97 e.v.)

In 1952 wordt in Amsterdam de Studiekring voor Groepsarbeid² opgericht. Deze studiekekring heeft zich ten doel gesteld 'het zoeken naar wetenschappelijk gefundeerde en maatschappelijk verantwoorde methoden van werken met kleine groepen (groepswerk).' Opvallend is dat in deze studiekekring geen maatschappelijk werker is vertegenwoordigd, maar wel een sociaal pedagoog en een groepsleidster. In 1953 worden door leden van deze studiekekring een drietal artikelen over groepswerk gepubliceerd, opnieuw in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk. In het eerste artikel (1953 nr.11) over de betekenis van kleine groepen wordt de kleine groep beschreven als 'een zeer belangrijk snijpunt tussen individu en samenleving.' Deze uitspraak wordt onderbouwd door verwijzing naar sociologische onderzoeken naar de sociale functies en dysfuncties van kleine groepen³. Gerefereerd wordt aan de betekenis van de kleine groep ten opzichte van jeugdcriminaliteit, produktiviteit en arbeidsvreugde, religieuze beleving, politieke opinievorming, militair moreel en onderlinge sociale waardering.

Ook wordt verwezen naar sociaal-psychologische studies, waarin het belang van de kleine groep als vorm van beïnvloeding van individuen onderzocht is en dan speciaal waar het gaat om leerprocessen, therapeutische processen, verandering van vooroordelen, verandering van gedragsgewoonten en verandering van normen.

In het tweede artikel (1953 nr.12) van de studiekekring wordt groepswerk als volgt omschreven: 'Groepswerk is het samenwerken met kleine groepen, met het doel de specifieke gemeenschapsgedachte, die in kleine groepen kan leven, bewust te maken en te helpen de daarbij behorende sociale vormen te vinden om deze gemeenschapsgedachte uit te drukken.'

Dit leidt volgens de schrijver van het artikel tot het volgende:

1. Het groepswerk heeft een dubbele doelstelling namelijk:
 - a. Het integreren van de kleine groep naar binnen toe, waarbij gedacht wordt aan het zoeken naar vormen die passen bij de voor die kleine groep speciale gemeenschapsgedachte en die als algemeen gevolg hebben dat de individuen in de groep het gevoel hebben er toe te behoren, zich ermee verbonden te voelen en zich veilig te weten;
 - b. Het integreren van de kleine groep in de bredere samenleving.
Hierbij wordt gedacht aan het zoeken van vormen die een bepaalde kleine groep haar plaats kan doen vinden binnen of temidden van andere sociale eenheden.
2. Het groepswerk is afgestemd op verschillende soorten groepen.

²De Studiekekring bestond uit de volgende leden: J.Th.Bout (psycholoog), E.Goubitz (sociaal pedagoog), E.Marx (econoom), I.Marx (groepsleidster), E.H.de Waal (socioloog). De publicaties van de studiekekring zijn van de hand van E.H.de Waal.

³De schrijvers gebruiken de begrippen functioneel en dysfunctioneel in de zin van effect. Functioneel wil zeggen: met maatschappelijk gewenst effect en dysfunctioneel met maatschappelijk ongewenst effect.

Met deze stelling legt de schrijver de nadruk op het bijzondere van elke groep, de uniekheid van iedere groep in navolging van de uniekheid van ieder individu. Hij verbindt hier expliciet de verschillende verantwoordelijkheden van de groepswerker aan. Zo zal de verantwoordelijkheid voor de richting en de uitkomst van het groepswerk met volwassenen bij de groep liggen, maar bij het werken met kinderen bij de groepswerker.

3. Het groepswerk verloopt in fasen.

Met deze vaststelling refereert de schrijver aan groepsdynamisch onderzoek, waarmee in die jaren voor het eerst werd kennisgemaakt. Hij benadrukt hiermee tegelijkertijd dat het werken met groepen bewust en gepland dient te verlopen in overeenstemming met het soort groep en de gestelde doelen.

Het meest opvallende in dit artikel is dat als toepassingsgebieden voor het werken met groepen zoals de schrijver dat beoogt genoemd worden: het onderwijs, het bedrijfsleven, het partijwezen en de vakverenigingen, het kerkelijk leven, sport- en culturele verenigingen en jeugdorganisaties. Het zijn terreinen, waarop het groepsmaatschappelijk werk zich nooit heeft bewogen!

In het derde artikel (1953 nr.13) wordt nagegaan wat de betekenis van het groepswerk voor het maatschappelijk werk is.

Als omschrijving van wat maatschappelijk werk is neemt De Waal de drie daaromtrent geformuleerde kenmerken van Moltzer (1949):

1. Bestrijding van de menselijke nood
2. Hulp door anderen geboden (ter onderscheiding van 'self-help')
3. Hulp van mens tot mens geboden.

De Waal tekent hierbij aan dat hij menselijk nood wil definiëren als 'gemis aan gemeenschap'.

De betekenis van het groepswerk voor het maatschappelijk werk beziet hij dan met betrekking tot:

1. Opleiding en praktijkscholing.

De Waal legt de nadruk op de betekenis van de lesgroep voor de vorming van de toekomstige beroepsbeoefenaar, de maatschappelijk werker. De eigen lesgroep wordt mede als oefenmateriaal in het kader van leren zien wat er in groepen speelt, gebruikt.

2. Apparaat van het maatschappelijk werk.

Hier wordt het groepswerk gezien als een vorm van wat wij thans teambuilding zouden noemen. De Waal heeft het over 'inwendig groepswerk', ingezet ter verbetering van het apparaat.

3. Verschillende velden van het hulpverlenend werk.

De Waal begint zijn beschouwingen omtrent de toepassingsmogelijkheden van groepswerk in de hulpverlening met de opmerking dat een onderscheid tussen maatschappelijk werk en volksopvoeding in de praktijk niet gemakkelijk te maken is. Hij noemt daarom een aantal toepassingsgebieden voor groepswerk die, zeker in latere jaren, niet tot het terrein van het maatschappelijk werk gerekend werden en worden. Hij onderscheidt dan:

- Groepswerk met vormende inslag voor jongeren, bijvoorbeeld clubhuizen, volkshuizen, instellingen van kinderbescherming van verschillende aard;
- Groepswerk met vormende inslag voor rijpere jeugd en volwassenen, bijvoorbeeld Volkshogeschole, Mater Amabiliswerk, Zonnebloemwerk, kaderscholing voor jeugd en vakvereniging;
- Groepswerk met tijdelijke groepen met bijzondere noden zoals gevangenen, gedemobiliseerden, evacués, werklozen, vluchtelingen, alcoholici;
- Groepswerk met blijvende groepen van verschillende aard met tijdelijke noden, bijvoorbeeld in het leger, in een sanatorium, in de fabriek, in een stadswijk of dorp (community organization).

Het is interessant om de conclusies, die de schrijver van de artikelenreeks trekt hier weer te geven omdat uit deze conclusies zowel blijkt hoe in de jaren vijftig tegen maatschappelijk werk werd aangekeken alsook tegen het fenomeen groepswork.

De conclusies van de schrijver luiden:

1. De kleine groep is een belangrijke sociale eenheid, die individu en wijdere samenleving met elkaar verbindt.
2. Verschillende sociale wetenschappen hebben de laatste tijd belangrijk bijgedragen tot ons groeiend inzicht in de aard van het betreffende eigen leven dat kleine groepen leiden.
3. In verband met bovenstaande constatering is in het werken met kleine groepen een belangrijke wijze van sociale aanpak van allerlei maatschappelijke problemen gegeven.
4. Het groepswork, als wijze van sociale aanpak, heeft in zeer verschillende maatschappelijke deelgebieden eigen mogelijkheden en opgaven.
5. Het maatschappelijk werk zal uit de aard van zijn wezen op velerlei wijzen gebruik kunnen maken van groepswork.
6. Het groepswork zal zich in het maatschappelijk werk als aanpak slechts vruchtbaar kunnen ontwikkelen, wanneer het in opleiding en uitvoerend apparaat bewust als een interne opgave wordt aanvaard.
7. In het meer bewust zoeken naar methodiek en trainingsmogelijkheden voor de groepsworkaanpak op eigen terrein kan het maatschappelijk werk een bijdrage leveren tot de ontwikkeling van deze aanpak ook op andere terreinen van onze samenleving.
8. Met deze ontwikkeling zijn belangen gemoeid die, daar zij verband houden met het functioneren van een democratische samenleving, boven de onmiddellijke doelstellingen van het maatschappelijk werk uitgaan.

De Waal, als vertolker van de opvattingen van de Studiekring ziet dus een duidelijke opdracht voor het maatschappelijk werk om, door gebruik te maken van groepen, een bijdrage te leveren aan opbouw van de samenleving.

De geschiedenis van het groepswork in het maatschappelijk werk leert ons echter, dat het maatschappelijk werk deze opdracht niet op zich genomen heeft. Integendeel, nadat het maatschappelijk werk zich als beroep losmaakte van het element 'volksopvoeding' (in de jaren na de Tweede Wereldoorlog werd het maatschappelijk werk door overheden bewust ingezet bij het herstel van de samenleving, met name waar het betrof het op een meer sociale wijze deelnemen aan het leven: volksopvoeding) is het eerder de kant opgegaan van psycho-sociale hulpverlening met de nadruk op 'psycho'.

De artikelenreeks van de Studiekring voor Groepsarbeid uit 1953, waarin aan het maatschappelijk werk de aansporing gegeven werd zich expliciet met het groepswork bezig te houden, vond geen weerklank in het maatschappelijk werk. Men bleef zich bezighouden met het casework als enige methode van hulpverlening.

Pas enkele jaren later formuleert Van Praag (1957) opnieuw een omschrijving van groepswork die refereert aan de mogelijkheid ook in het kader van hulpverlening met groepen te werken. Zijn formulering luidt: 'Groepswork is het zodanig bewust hanteren van relaties met een groep, haar leden en haar situaties dat in de groep, haar leden en haar situatie vermogens gemobiliseerd worden welke dienstig zijn aan de verdere ontplooiing der groepsleden. De groepswerker is dan degene die de bekwaamheid bezit om deze relaties te hanteren.' (Van Praag, 1957).

De discussie gaat daarna langere tijd over de vraag of groepswork een overkoepelend begrip is (een generieke definiëring dus, zoals ook door de Studiekring voor Groepsarbeid tegen groepswork werd aangekeken) van een aantal methoden, waarbij het bewust omgaan met de groep en het rekening houden met het krachtenspel in de groep de basis vormt, òf dat groepswork gezien moet worden in relatie met het beroep in het kader waarvan het wordt uitgevoerd (een specifieke

definiëring).

Siegers (1964) is een van de eersten die stelt, dat sociaal groepswork een methode is van het maatschappelijk werk.

Van Stegeren (1967 en 1971) schrijft hierover:

'Om tot zijn uiteindelijke opinie te komen schetst Siegers de ontwikkeling die er wat het maatschappelijk werk betreft, heeft plaatsgevonden van 'werkterrein' via 'werkprocedures' naar een 'beroepsvorming'. Voor het begrip werkterrein kiest Siegers de omschrijving: "een georganiseerde concentratie van werkzaamheden, ontstaan doordat er in de maatschappij in haar geheel of in bepaalde groepen in de maatschappij, bepaalde behoeften, bepaalde leemten bij zichzelf of bij anderen werden onderkend, waaraan men iets wilde gaan doen." Vanuit deze werkterreinen ontwikkelden zich werkprocedures. Ervaring en bezinning geven het materiaal voor het ontstaan van meer doordachte en geordende werkwijzen. Een volgende mogelijkheid is dat zich uit de werkterreinen en de daaruit ontstane werkwijzen -methoden- een beroep gaat ontwikkelen met een eigen beroepsopleiding. Het ontwikkelde beroep bezit een eigen zelfstandigheid en kan niet meer geïdentificeerd worden met een van de achterliggende werkterreinen. Siegers ziet dus een duidelijke relatie tussen methode en beroep, in ons geval tussen sociaal groepswork en de beroepsactiviteiten van het maatschappelijk werk.' (Van Stegeren, 1967, p.27)

Van Stegeren komt zelf tot de conclusie:

'Het groepswork omvat een aantal methoden via welke groepsleden geholpen worden hun persoonlijke motivering tot deelname aan de groep te integreren in het groepsdoel en dit groepsdoel -al dan niet gewijzigd- te laten functioneren als concretisering van het instellingsdoel. De groepswerker is degene die de groepsleden door zijn beroepsmatig hanteren van de groepssituatie, de groepsrelaties en -activiteiten hulp biedt, om tot bovengenoemde integratie te komen. De verschillende groepsworkmethoden zouden wij dan - in aansluiting aan wat Siegers en Drillich (1964) vanuit hun gedachtengang reeds suggereerden, willen aanduiden met de aan het woord 'groepswork' toegevoegde aanduiding van het beroepsveld waarbinnen deze vorm van groepswork gehanteerd wordt.' (Van Stegeren, 1967 p.32)

In deze formulering wordt de context (het beroepsveld) waarbinnen het groepswork plaatsvindt, als een nadere aanduiding toegevoegd aan het begrip groepswork. En zo kunnen we komen tot de term 'groepsmaatschappelijk werk'.

Het ontstaan van de term hebben we nu kunnen traceren.

Maar hoe is het gesteld met de ontwikkeling van de inhoud van het groepsmaatschappelijk werk?

De term 'groepsmaatschappelijk werk' is vooral ontstaan in kringen van vormingswerkers, sociaal-cultureel werkers en opbouwwerkers en veel minder van het maatschappelijk werk. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het verslag van een studiedag in 1964 over groepswork in het maatschappelijk werk (Kamphuis Suermondt 1964): 'Er waren op deze studiedag (hoewel groepswerkers uiteraard niet ontbraken) merendeels caseworkers. Dat is maar gelukkig ook. De bedoeling was namelijk om in onderling gesprek met maatschappelijk werkers die dagelijks in hun instellingen met cliënten (zien) werken, de mogelijkheden van toepassing van groepsworkmethoden in het maatschappelijk werk te bezien. Deze maatschappelijk werkers zijn veelal caseworkers. Groepswerkers werken lang niet altijd in typische maatschappelijk-werkinstellingen.' (Kamphuis Suermondt 1964, p.251)

In ditzelfde artikel worden wat gedachten ontwikkeld over mogelijke toepassingen van groepswork op basis van experimenten die in die tijd binnen het maatschappelijk werk worden uitgevoerd. Die experimenten betreffen zowel het werken met het gezin als groep alsook het werken met samengestelde groepen naar categorie cliënten en naar problematiek. Opvallend is dat

het werken met het gezin in eerste instantie als een vorm van groepswork werd gezien. Dit zien we ook in het Amerikaanse groepswork: het gezin wordt gezien als de primaire groep, het werken met het gezin is dus een vorm van werken met een kleine, primaire groep, groepswork dus. We komen dit o.a. tegen in een publicatie van Bell (1953) waarin hij, wanneer hij over gezinsbehandeling schrijft, de term 'Family Group Therapy' gebruikt.

Ook in Nederland ligt de start van de gezinsbehandeling wat later dan het begin van het werken met groepen. In haar inleiding op haar boek *Gezinsfenomenen* (Van der Pas 1973) schrijft Alice van der Pas 'Voor de gezinsbehandeling in Nederland was 1965 het beginjaar. In Amersfoort werd heel voorzichtig een 35-persoons studieconferentie gehouden over 'New Ways in Family Treatment'. Ammy van Heusden maakte haar eerste studiereis naar de V.S. (...) Het duurde overigens nog vier jaar alvorens, in 1969, het eerste artikel verscheen in het Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk.'

Wanneer we de opvattingen van Kamphuis Suermondt leggen naast die van de Studiekring voor Groepsarbeid, dan valt op dat de scheiding tussen maatschappelijk werk enerzijds en sociaal-cultureel werk/vormingswerk anderzijds in het denken over hulpverlening verder is doorgetrokken.

Daarnaast valt het op in publicaties uit die tijd dat, wanneer gedacht en geschreven wordt over groepswork in het kader van de hulpverlening, dat in eerste instantie gedaan wordt vanuit wat toentertijd het inrichtingswork heette. In het hedendaags jargon spreken we van intramurale hulpverlening. Publicaties betreffen vooral het werken in leefgroepen in internaten met jongeren, het werken als groepsleider. Te denken is dan aan bijvoorbeeld de publicaties van Redl en Wineman (1967), Burmeister (1970), Schouten, Hirsch en Blankstein (1974) en Rose (1976). Maar ook in de voortreffelijke publicatie van de hand van De Waal (1959) over de kindergroep, wordt heel duidelijk hoe de groepsdynamische krachten in een kindergroep te gebruiken zijn in de hulpverlening aan deze kinderen.

In 1957 verschijnt het verslag van een project 'Groepsbesprekingen voor moeders', uitgevoerd in Rotterdam onder auspiciën van de Vereniging Pro Juventute Rotterdam, in samenwerking met de afdeling Kinderpsychiatrie van de Rijksuniversiteit Leiden en het Nederlands Instituut voor Preventieve Geneeskunde. Aanleiding tot het opzetten van dit project was de ontdekking van het feit, dat ouders die elkaar spraken in de wachtkamer van de kinderrechter, elkaar blijkbaar negatief beïnvloedden door uiting te geven aan hun ontevredenheid over de ondertoezichtstelling, of aan hun angst voor plaatsing in een inrichting of hun onzekerheid over hun eigen opvoedingstechniek. De overweging was dat als ouders elkaar negatief kunnen beïnvloeden, zij wellicht ook in staat zijn op meer positieve wijze met hun angsten en zorgen om te gaan wanneer zij daarin begeleid zouden worden. De resultaten van het project werden als positief gekwalificeerd.

Weer enkele jaren later verschijnt een verslag van gespreksgroepen met ouders (Ruijgh en Niemöller-Commijs 1975) waarin we een eerste aanzet vinden van groepswork zoals dat nu binnen het maatschappelijk werk wordt uitgevoerd.

Op het terrein van de geestelijke volksgezondheid werd inmiddels op meer uitgebreide schaal geëxperimenteerd met groepswork en met name binnen de toenmalige Medisch Opvoedkundige Bureaus.

In 1963 is het themanummer van het Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid gewijd aan groepswork aan het M.O.B., waarin groepsworkers en psychiaters verslag doen van hun therapeutisch groepswork met emotioneel gestoorde pubers, met vrije expressiegroepen en met discussiegroepen van ouders. We zien hier dus een eerste beschrijving van groepspsychotherapie

zoals die vanuit de Medisch Opvoedkundige Bureaus en de Bureaus voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden werd ontwikkeld.

Het zijn verslagen van lezingen gehouden op een studiedag en in de inleiding van de redactie van het maandblad op de artikelen wordt uitdrukkelijk gesteld dat 'deze studiedagen slechts een eerste oriëntering beoogden te bieden omtrent de groepsmethodiek en deze te illustreren met een paar vormen van groepswork, waarmede bij sommige medisch-opvoedkundige bureaus wordt geëxperimenteerd.'

Een soortgelijke, voorzichtige en voorlopige inleiding vinden we in het Maandblad voor Berechting en Reclustering (Huijbregts, 1968) over groepswork met jongeren die in aanraking gekomen zijn met Justitie: 'Het gaat hier om een nog vrij unieke benadering van niet gedetineerde jongemannen, die met Justitie in aanraking zijn geweest. Mogelijk kan dit artikel ertoe bijdragen dat deze benaderingswijze minder uniek wordt in de toekomst.'

3.2 Ontwikkeling van de inhoud van het groepsmaatschappelijk werk.

In het voorafgaande hebben we gezien dat voor het ontstaan van het groepswork in het maatschappelijk werk tenminste drie 'brongebieden' zijn aan te wijzen: het terrein van vormingswork en educatie, het gebied van de intramurale jeugdhulpverlening en de wereld van de geestelijke gezondheidszorg.

Dit betekent, dat bij de ontwikkeling van het groepswork in het maatschappelijk werk in methodisch opzicht aanvankelijk relatief veel invloeden aanwezig waren uit deze gebieden.

Gemeenschappelijk bij alle vormen van werken met groepen is het gebruikmaken van groepsdynamische verschijnselen in het kader van een binnen de werksoort te formuleren doel.

Dus: wanneer op het terrein van volwasseneneducatie met groepen wordt gewerkt wordt de groep gehanteerd als middel tot vorming en educatie. Dit betekent, dat groepsdynamische verschijnselen vooral in dat perspectief worden gezien en aangewend. De samenstelling van de groep is van belang om de lerende deelnemer zo goed mogelijk tot zijn recht te laten komen. De leervraag van de deelnemer staat centraal, maar omdat het gaat om leren van volwassenen spelen psychologische barrières soms een grotere rol dan in het onderwijs aan jongeren. En dat betekent dat de veiligheid in de leergroep, het sociaal-emotioneel klimaat, van groot belang is.

In de intramurale jeugdhulpverlening heeft de groep minimaal twee functies: er is sprake van een leefgroep, waarin jongeren (weer leren) samenleven en er zijn de behandelgroepen met allerlei uiteenlopende doelstellingen. Het zal duidelijk zijn dat de dynamiek van de leefgroep nogal kan verschillen van de dynamiek van de behandelgroep omdat de doelstellingen van beide groepen verschillen. Een soortgelijke situatie treffen we aan in de therapeutische gemeenschappen (Maxwell Jones 1979). Het belang van 'de inrichting' als mede-instrument voor hulpverlening is uitvoerig beschreven door Houweling en Visser (1993) waarbij tevens duidelijk wordt gemaakt hoe groepen in dergelijke systemen moeten en kunnen functioneren wil goede hulp verleend worden.

In het maatschappelijk werk gaat het echter om het werken met groepen binnen de doelstelling van het maatschappelijk werk.

Het omschrijven van het doel van het maatschappelijk werk is niet eenvoudig.

Toch is het noodzakelijk om enkele kernpunten aan te geven die typerend zijn voor de activiteiten en bedoelingen van het maatschappelijk werk.

Dat is nodig om de volgende redenen:

1. De laatste jaren zijn relatief veel psychologen en agogen op het terrein van het maatschappelijk werk werkzaam geworden. Zij hebben zich over het algemeen minder aangepast aan het maatschappelijk werk dan dat het maatschappelijk werk zich aanpast aan hen, waardoor zij een stevig stempel drukken op bepaalde terreinen van het maatschappelijk

werk. Dat is jammer, want de identiteit van het maatschappelijk werk leeft toch al niet zo duidelijk, noch in de samenleving, noch in het beroep zelf (alle pogingen via het beroepsprofiel en de beroepscode ten spijt).

2. Eind jaren tachtig is een discussie losgebrand over de professionalisering van het welzijnswerk. De neiging bestaat om onder druk van zich wijzigende opvattingen in met name 'de politiek' met betrekking tot waarden in onze samenleving ('no-nonsense', 'kies exact', als advies aan scholieren, het tot 'soft' verklaren van allerlei wat niet in getallen of formules is uit te drukken, enzovoorts) het maatschappelijk werk zo specialistisch mogelijk te maken. Hierdoor wordt de ongewenste situatie gestimuleerd om meer maatschappelijk- werk- taken te laten verrichten door mensen met een lagere opleiding (en dus minder betaald) of door vrijwilligers. De overheid stuurt hierop gericht door middel van haar subsidiebeleid. Het 'echte' werk blijft dan in de toekomst over voor een kleine hoeveelheid goed opgeleiden, die liefst ook een diploma Voortgezette Opleiding in de zak hebben.

Met het verschijnen van het *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* in 1987 (herziene versie 1990) is een aanzet gegeven de waarde-oriëntatie, functie en doel en het domein van het maatschappelijk werk te beschrijven.

Als waarde-oriëntatie voor het maatschappelijk werk nu wordt gesteld:

'De mens is een wezen dat zich naar vermogen en gegeven de daartoe strekkende voorwaarden verantwoordelijk kan en wil opstellen in relatie tot zijn omgeving. Dit mensbeeld vormt de basis van de waarde-oriëntatie van het beroep maatschappelijk werk. De formulering dat personen tot hun recht komen in het samenleven met elkaar geeft deze oriëntatie in het kort weer.'

Als essentieel voor maatschappelijk werk kan dan het volgende genoemd worden.

1. Maatschappelijk werk is een vorm van dienstverlening aan de leden van de samenleving met de bedoeling diegenen die gebruik maken van deze dienstverlening te helpen zich zo 'wel' mogelijk te bevinden in deze samenleving.
2. Uitgangspunt voor de hulpverlening is de formulering van een hulpvraag door de hulpzoekende op het gebied van zijn psycho-sociaal en sociaal-economisch functioneren.
3. Het werken aan deze hulpvraag kan zowel gericht zijn op verbetering van de wijze waarop de persoon met zijn probleem omgaat als op de maatschappelijke omstandigheden waarbinnen de hulpvrager zich bevindt en die (mede) oorzaak kunnen zijn van zijn probleem.
4. Dit betekent dat de hulpverlener (de maatschappelijk werker in dit geval) zowel bij de probleemdefiniëring als bij het werken aan het probleem, op evenwichtige wijze aandacht besteedt aan zowel de persoon van de hulpvrager als aan de maatschappelijke omstandigheden waardoor diens leven beïnvloed wordt.
5. Maatschappelijk werk moet gericht zijn op emancipatie van degenen die hulp vragen, zodat hun afhankelijkheid van hulp en hulpverlenende organisaties zo klein mogelijk wordt en blijft.

Wat betekenen deze uitgangspunten voor de werkwijze in het maatschappelijk werk?

1. Er dient een herkenbare relatie te zijn tussen wat het maatschappelijk werk beoogt, wat de hulpzoekende (de cliënt) als probleem aangeeft en de door werker en cliënt gekozen werkwijze.

Het lijkt overbodig om dit te noemen omdat het voor de hand ligt om zo te werken. De realiteit wijst echter uit, dat sommige vormen van hulp vanuit het maatschappelijk werk door de cliënt als erg ver van zijn persoon en probleem ervaren worden. In het subtiele spel van probleemdefiniëring door de cliënt en hulpaanbod door de hulpverleners zijn vaak meer machtselementen verborgen dan zo op het eerste gezicht lijkt. De hulpvraag staat dan niet centraal, maar het hulpaanbod van de instelling.

2. Problemen van cliënten dienen slechts in zoverre geïndividualiseerd te worden dat de werker rekening houdt met het feit, dat in de beleving van de cliënt zijn probleem uitsluitend zijn eigen probleem is.

Zeker voor cliënten van het maatschappelijk werk echter kan het een heel belangrijke ontdekking zijn dat de omstandigheden waarbinnen zij leven een grotere oorzaak vormen voor hun problemen, dan hun vermoede onvermogen zich te handhaven in het maatschappelijk leven.

4. Groepswork in het maatschappelijk werk.

Zoals in voorgaande paragrafen is beschreven wordt op veel terreinen van de hulpverlening en de maatschappelijke dienstverlening met groepen gewerkt: in de geestelijke volksgezondheid, in het maatschappelijk werk, op het terrein van de volwasseneneducatie en op het terrein van trainingen. Bij al deze groepen zien we, dat vaak met dezelfde middelen (groepsdynamische verschijnselen, technieken, oefeningen) wordt gewerkt, waardoor de indruk kan worden gewekt dat alles wat op het gebied van hulpverlening en vorming met groepen gebeurt, hetzelfde is. Wanneer men die opvatting is toegedaan betekent dat, dat men de verbinding tussen context (beroep) en de daarbinnen gehanteerde methoden en technieken uit het oog verloren is. De hulpverlener is dan het zicht op zijn eigen vakgebied en op dat van anderen kwijtgeraakt.

Dit kan o.a. te maken hebben met het feit dat:

- werkers van verschillende terreinen elkaar meestal ontmoeten op de randgebieden of de overlappingsgebieden van hun werkterrein. Daar wordt de indruk gewekt dat alles hetzelfde is;
- werkers vaak te weinig afweten van het specifieke van het terrein van de ander (men verdiept zich daar ook te weinig in), maar gaan er van uit, dat dat wat aan de rand wordt waargenomen representatief is voor het geheel;
- met name het maatschappelijk werk naar verhouding over weinig 'eigen' theorie beschikt: het voorziet zich voor de noodzakelijke theoretische onderbouwing van het vak van deelconcepten van verschillende wetenschappen. De verleiding is dan groot om met de stukken theorie ook de werktuigen van andere disciplines over te nemen. De kunst bestaat juist in het ontwikkelen van een eigen 'werktuigen-arsenaal' voor het maatschappelijk werk, geënt op de doelstellingen van het maatschappelijk werk. Dat sluit op sommige punten overeenkomsten en overlappingsgebieden niet uit, omdat ook de doelstellingen van de verschillende hulpverleningsgebieden aan elkaar grenzen en elkaar soms gedeeltelijk overlappen.

Om te kunnen stilstaan bij wat groepswork in het maatschappelijk werk is en hoe het werkt is het nodig om, al is het maar in grote lijnen, het verschil aan te geven met de andere hulpverleningsgebieden waar met groepen gewerkt wordt.

4.1 Groepswork in het maatschappelijk werk en groeps-psychotherapie.

Er heerst nogal wat verwarring met betrekking tot de vraag: is er eigenlijk wel verschil tussen groepswork in het maatschappelijk werk en groeps-psychotherapie? Of zijn het verschillende vlaggen die eenzelfde lading dekken?

Afgezien van het feit, dat het begrip therapie slordig en vaak onterecht wordt gebruikt, is het voor zowel het maatschappelijk werk als voor de cliënten van het maatschappelijk werk een slechte zaak als er niet meer duidelijkheid komt.

Daarom is het goed eerst een omschrijving geven van psychotherapie, als aanvulling op de hierboven geformuleerde omschrijving van maatschappelijk werk te geven en vandaaruit aan te geven wat de verschillen tussen beide zijn.

De definitie van de psychotherapie zoals die geformuleerd is door het Nederlands Instituut voor Psychologen, de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie en Neurologie en de Nederlandse

Vereniging voor Psychotherapie.

luit:

'Psychotherapie is

- het op wetenschappelijk verantwoorde wijze behandelen
- door een deskundige die daarvoor is opgeleid
- van patiënten in die zin, dat zij hulp behoeven voor psychische moeilijkheden, conflicten of stoornissen,
- door middel van het op methodische wijze vestigen, structureren en hanteren van een relatie,
- ten einde de psychische moeilijkheden, conflicten of stoornissen op te heffen of te verminderen.' (Baan 1973)

Hoewel deze definitie vragen oproept naar met name bijvoorbeeld 'het op wetenschappelijk verantwoorde wijze behandelen' (wat wordt met een dergelijke abstracte omschrijving bedoeld?), verschilt de omschrijving van de probleemgebieden: 'hulp bij psychische moeilijkheden, conflicten of stoornissen' toch wel duidelijk van de formulering van de doelen van het maatschappelijk werk zoals we die in het beroepsprofiel van de maatschappelijk werker tegenkomen.

Wanneer we naar het terrein van uitvoering kijken zien we, dat een vergelijking tussen de zogenaamde eerstelijnspraktijk van het maatschappelijk werk (vooral het terrein van het algemeen maatschappelijk werk) en de psychotherapie een vrij duidelijk verschil laat zien tussen maatschappelijk werk en psychotherapie.

Veel onduidelijker wordt het onderscheid in de zogenaamde tweedelijnsituaties (het meer gespecialiseerde maatschappelijk werk zoals binnen de RIAGG's) waar in multidisciplinaire teams wordt samengewerkt met psychologen en psychiaters.

Met name in dergelijke instellingen worden groepen vaak geleid door een psycholoog/psychiater samen met een maatschappelijk werker, waarbij de maatschappelijk werker zich vaak zo geïdentificeerd heeft met de andere disciplines (met name de psychiatrische) dat dit soort groepen meer kenmerken vertonen van therapiegroepen dan van maatschappelijk-werk groepen.

Wat zijn dan de kenmerken van een therapiegroep en wat van een groep in het maatschappelijk werk, of -wat anders geformuleerd- waarin onderscheiden therapie en maatschappelijk werk zich van elkaar?

1. Allereerst is er een verschil in *doelstelling*.

De doelstelling van psychotherapie is:

'een radicale en blijvende verandering te bewerken in de persoonlijkheid van de patiënt' (Thompson en Kahn 1974).

Of, zoals Blankstein (1976) dit omschrijft:

- a. fundamentele persoonlijkheidsverandering; bij volwassenen: langs emotionele weg inzichtgevend, langdurig, intensief
- b. verbeterde aanpassingsmogelijkheden
- c. ik-versterking
- d. symptoom-genezing
- e. groepsversterking.

Er zijn meer definities te vinden, die onderling wel wat verschillen, maar alle hebben gemeenschappelijk dat de therapie gericht moet zijn op veranderingen in de persoon van de patiënt.

Dit betekent, dat het focus van psychotherapie gericht is op de persoon van de patiënt, allereerst in relatie tot zichzelf en vandaaruit mogelijk in relatie tot anderen.

De doelstelling van maatschappelijk werk is:

mensen helpen bij het oplossen van problemen die zij ervaren in hun psycho-sociaal en sociaal-economisch functioneren. Beide termen geven aan, dat het hier gaat om de relatie

individu-omgeving.

In tegenstelling tot de psychotherapie wordt niet doelgericht gewerkt aan veranderingen in de persoon, maar het maatschappelijk werk biedt de cliënten de mogelijkheid om, met behulp van de maatschappelijk-werk instelling (in de persoon van de maatschappelijk werker en de groep) in de hulpverleningsgroep te werken aan problemen die zij ervaren als gevolg van de omstandigheden waarin zij leven of die inherent zijn aan die omstandigheden.

2. Een tweede verschil is te vinden in de *probleemdefiniëring* en de *probleem-situering*.

In de psychotherapie is het voor de hand liggend, zo niet wenselijk zijn het probleem in de patiënt zelf te situeren en te definiëren als een stoornis, tekort of defect in de persoonlijkheid van de patiënt.

In het maatschappelijk werk is het voor de hand liggend, zo niet wenselijk zijn, het probleem te situeren in de omstandigheden van de cliënt en te definiëren als een onvermogen van de cliënt eigener beweging iets in die omstandigheden of in zijn omgaan met die omstandigheden te veranderen.

3. Een derde verschil is terug te vinden in de soorten *contracten* die gesloten worden.

De verschillen in doelstelling en probleemdefiniëring moeten leiden tot verschillen in contracten bij respectievelijk groepspsychotherapie en maatschappelijk werk.

In het geval van psychotherapie zal zeker in het contract duidelijk moeten zijn dat de patiënt bereid is een diepgaande verkenningstocht in het eigen 'ik' te ondernemen, daarbij geholpen door de groep en (be)geleid door de therapeut. Omdat de duur van zo'n tocht moeilijk te voorspellen is en evenmin te voorspellen is op welke weerstanden en pijnlijke punten de patiënt zal stuiten, is de duur van een therapie niet van te voren vast te stellen.

In het maatschappelijk-werk contract zal niet zozeer de nadruk liggen op het verwachte gedrag van de cliënt als wel op de bereidheid aan het geformuleerde probleem te werken.

In tegenstelling tot de therapie zullen in het maatschappelijk werk wel een aantal groepszittingen worden afgesproken in het contract, waarna eventueel tot een vast te stellen verlenging kan worden besloten.

4. Uit bovenstaande drie punten volgt, dat ook de *werkwijzen* van therapeut en maatschappelijk werker verschillen.

Toegepast op het werken met groepen betekent dit bijvoorbeeld, dat de therapeut het groepsproces op een andere wijze (bijvoorbeeld gericht op het werken aan weerstanden, of op het creëren van een overdrachtssituatie) zal hanteren als de maatschappelijk werker dit zal doen.

5. Tot slot valt er een verschil in *opleiding* te constateren.

Afgezien van het verschil in opleidingsniveau (universitair en hogere beroepsopleiding) is er een verschil in opleidingsachtergrond. Afgezien daarvan kan worden vastgesteld, dat de psychotherapie primair persoonsgericht werkt.

De maatschappelijk werker is door zijn opleiding en de beroepsoriëntatie gevoelig gemaakt voor de maatschappelijke krachten welke hun invloed doen gelden op de enkeling in de samenleving en is daarop gericht.

De onderscheidingen zoals hierboven in beeld gebracht zijn uiteraard globaal en wellicht ook ideaal-typisch beschreven. Er zijn uitzonderingen te benoemen, accentverschillen binnen de psychotherapie, vormen van naar elkaar toe groeien van sommige vormen van psychotherapie en van maatschappelijk werk.

Maar duidelijk is, dat het om twee verschillende beroepen gaat.

4.2 Groepswork in het maatschappelijk werk en volwasseneneducatie.

Vervolgens is er een afgrenzing te maken naar de volwasseneneducatie.

We zien, gelukkig, in het maatschappelijk werk een ontwikkeling op gang komen om het

maatschappelijk werk dichterbij de mensen te brengen voor wie het bedoeld is.

We komen dit bijvoorbeeld tegen bij het inbouwen van maatschappelijk werk in een buurthuis door detachering van een maatschappelijk werker vanuit een bestaande instelling voor maatschappelijk werk.

Daarmee komt het maatschappelijk werk letterlijk op het terrein van de buurtvoorzieningen waar ook de volwasseneneducatie een plaats heeft en dat kan aanleiding zijn tot spanningen.

Des te meer reden om ons af te vragen of er verschil bestaat en zo ja, waar dan.

Het onderscheid was vroeger vrij duidelijk: maatschappelijk werk hield zich bezig met mensen die in maatschappelijke nood verkeerden (wat dat dan ook wezen mocht), en de volwasseneneducatie, wat toen nog uitsluitend vormingswerk heette, was in principe voor alle mensen.

Doordat het maatschappelijk werk zich in toenemende mate zowel op preventie als op emancipatie, als op het tegengaan van ongewenste maatschappelijke ontwikkelingen (hoewel dit laatste nog in zeer, zéér beperkte mate) ging richten en het vormingswerk zich ontwikkelde en ontwikkelt tot volwasseneneducatie, zijn beide terreinen zeer dicht bij elkaar gekomen.

Desondanks zijn er, vooralsnog, verschillen te constateren.

De belangrijkste verschillen liggen op het terrein van de vorming (met name de culturele vorming) en in de doelgroepen waarop maatschappelijk werk en volwasseneneducatie zich richten.

Sociaal-culturele vorming en ontwikkeling zijn voorname doelen in de volwasseneneducatie en niet in het maatschappelijk werk.

Daar zijn het hoogstens neveneffecten (dus geen doelen) bij bepaalde vormen van maatschappelijk werk.

De doelgroepen van de volwasseneneducatie zijn die mensen bij wie vooral een behoefte aan sociaal-culturele vorming en ontwikkeling voorondersteld wordt: werkende jongeren, vrouwen, allochtonen, buurtbewoners etc.

Dit betekent, dat de volwasseneneducatie een breder maatschappelijk terrein bestrijkt dan het maatschappelijk werk.

Een ander onderscheid is, dat maatschappelijk werk, hoe dan ook, altijd verbonden is met het oplossen of het voorkomen van probleemtoestanden.

De volwasseneneducatie is niet gebonden aan probleemtoestanden en kan geheel vrij daarvan opereren.

4.3 Groepswerk in het maatschappelijk werk en trainingen.

Een laatste gebied waar aandacht aan besteed moet worden als het gaat om de vraag welke plaats het groepswerk in het maatschappelijk werk inneemt in de hulpverlening, is het gebied van de trainingen.

Na de grote hausse van trainingen in de jaren zeventig, kunnen we thans constateren, dat de wildgroei op dat terrein is afgenomen en vooral, dat de deelnemers aan trainingen niet meer bijna blindelings in een niet te stuiten drang naar zelfontdekking alle voorkomende vormen van trainingen consumeren. De gebruiker is kritischer geworden en stelt zich wat relativerender op ten opzichte van de heilsboodschappen van enthousiaste trainers, die maar al te graag de suggestie wekten, dat in enkele groepszittingen indrukwekkende en blijvende veranderingen bij de deelnemers konden worden opgewekt. Ook nogal wat negatieve publiciteit rond trainingen heeft hiertoe bijgedragen.

In de bundel Groepstrainingen (Oomkes en Bakker 1984) wordt aan de hand van diverse bijdragen duidelijk, dat de doelstellingen bij diegenen die trainingen gaan volgen veranderd zijn:

'Groepstrainingen kenden doorgaans vrije inschrijving. Wie tijd en geld beschikbaar had zonderde zich in aaneengesloten periodes van twee tot vijf dagen af in een lokatie in de

bossen of op de hei. Uit de bijdragen in deze bundel blijkt, dat dit beeld niet meer klopt. Steeds vaker wordt gewerkt met bestaande groepen, of groepen waarvan de leden op een gemeenschappelijke noemer bijeenkomen: een gelijk beroep, gelijke ervaring of werkachtergrond. De trainingsactiviteiten worden gespreid in de tijd en zo dicht mogelijk bij de werkplek van de deelnemers (training-on-the-job) gehouden om de integratie tussen leren en toepassing te bevorderen. Tenslotte staan trainingen minder op zichzelf, maar maken steeds vaker deel uit van een groter opleidingsprogramma of organisatieontwikkelingsproject.' Oomkes en Bakker 1984 p.14).

Uit dit alles blijkt, dat de nadruk veel meer komt te liggen op 'leren' onder leiding van een deskundig en geschoold trainer en veel minder op 'zelfontdekking' en 'zelfontplooiing' onder leiding van een goeroe-achtige die vaak meer met charisma (of wat daar voor door ging) behept was dan met deskundigheid.

Gezien deze ontwikkelingen meen ik, dat het groepswork in het maatschappelijk werk en trainingen in de zin zoals ze zich thans voor het merendeel aan het ontwikkelen zijn, veel overeenkomsten vertonen, zeker waar het betreft het element van het leren.

Voor wat betreft de zogenaamde groeigerichte trainingen is er wel degelijk een groot verschil met groepswork in het maatschappelijk werk te constateren.

Sigmund Koch (1971), geciteerd door Jan Lievense (1975), vindt de volgende elementen wezenlijk voor een groep:

- ' het is een groep welke min of meer toevallig verzameld wordt
- er is een leider, die via een instructie in het begin en op andere wijze tracht het proces van individuele zelfbepaling te versnellen. Dit proces verloopt normaal langzaam, moeizaam en pijnlijk. Door aan te moedigen tot vrije, directe en onbelemmerde feedback van de groepsleden onder elkaar, zal het nu vlugger gaan
- er is de veronderstelling dat het doel van de deelnemers is de verbetering of realisering van menselijke mogelijkheden. De mogelijkheden hebben vele namen: echtheid, liefde, autonomie enz.
- verder wordt verondersteld dat zelfonthulling, vergemakkelijkt door vertrouwen, de groei naar verdere zelfverwerkelijking in gang zet
- tenslotte is er de veronderstelling dat het belang van een communicatie in het hier-en-nu van ervaringsontmoeting groter is dan een communicatie op ken- of abstract niveau, dat non-verbale communicatie meer expressiebevorderend is dan verbale communicatie etc.'

Het centrale begrip in trainingen is persoonlijke groei, waarbij Lievense als hypothesen waarvan wordt uitgegaan beschrijft:

'Tijdens een geïntensiveerd groepsproces met veel vrijheid in weinig structuur zal het individu zich na verloop van tijd:

- voldoende veilig voelen om bepaalde maskers en verdedigingsmechanismen te laten vallen
- directer en meer op gevoelsbasis met de andere deelnemers gaan communiceren (hij zal tot een basisconfrontatie komen)
- een juister beeld krijgen van zichzelf en van zijn relatie tot anderen
- veranderingen aanbrengen in zijn houding en optreden
- en daardoor zal hij ook in zijn dagelijks leven meer succes hebben in zijn omgang met anderen.'

Hoewel het duidelijk is, ook in de omschrijving hierboven, dat de doelstelling van groeitrainingen nogal verschilt van die van het maatschappelijk werk, valt er toch vaak een verwarring waar te nemen, met name op het terrein van de interventies.

Immers, in groeitrainingen wordt vaak door bepaalde interventies een hevig en duidelijk waarneembaar effect opgeroepen en we zien in het groepswork in het maatschappelijk werk

groepswerkers interventies plegen die ze zelf elders, als deelnemer aan een groeitraining als heilzaam voor hun eigen 'groeidoel' ervaren hebben.

Hoewel er meer over te zeggen is, wil ik hier volstaan met de constatering dat de doelstellingen van groepswork in het maatschappelijk werk en groeigerichte trainingen uiteindelijk zozeer van elkaar verschillen, dat het de zorg van de werker moet zijn dit onderscheid te bewaken.

5. De stand van zaken nu.

Geschiedenis beschrijven betekent ook kijken naar het hier-en-nu. Immers, de geschiedenis wordt vandaag gemaakt.

Wat is dan nu de stand van zaken in het groepsmaatschappelijk werk?

Allereerst kan gezegd worden, dat het werken met groepen in het maatschappelijk werk tot de gangbare vormen van hulpverlening is gaan behoren. In vrijwel iedere instelling voor maatschappelijk werk bestaat thans een hulpaanbod in de vorm van groepswork.

In de opleiding tot maatschappelijk werker is in de meeste gevallen het aanleren van de methodiek groepswork een vast studieonderdeel geworden.

Er is een grote verscheidenheid in de praktijk van het groepsmaatschappelijk werk te constateren. Dit heeft te maken met het gegeven, dat het maatschappelijk werk op dit moment -alweer- in beweging is.

Er zijn twee belangrijke veranderingen vast te stellen.

In de eerste plaats richt het maatschappelijk werk zich nadrukkelijker dan voorheen op die situaties waarin mensen aansluiting missen in de samenleving. Het zijn situaties die in de angelsaksische literatuur bekend staan als 'poor fit' situaties. Het betreft hier bijvoorbeeld langdurig werklozen die zó lang uit het arbeidsproces zijn, dat zij moeite hebben een dagritme op te bouwen waarmee het mogelijk wordt weer te gaan werken. Zij moeten dus als het ware weer geschikt gemaakt worden om te gaan solliciteren. Het maatschappelijk werk organiseert trainingen voor deze mensen met de bedoeling hen mentaal voor te bereiden op een 'werkleven' en probeert hun sociale vaardigheden te vergroten zodat zij meer kans maken in sollicitaties. Het betreft mensen die door de reguliere arbeidsbureaus als onbemiddelbaar zijn afgeschreven. Dit betekent dat ook het meer cursorische werk een plaats krijgt in het groepsmaatschappelijk werk omdat een deel van de problematiek van degenen die hulp vragen te maken heeft met het sociaal niet vaardig genoeg zijn om op een voldoende gevende manier deel te nemen aan onze samenleving.

In de tweede plaats krijgt het maatschappelijk werk meer en meer te maken met vragen naar preventie. Dit houdt tevens in, dat maatschappelijk werkers niet alleen meer in actie komen bij een gestelde hulpvraag, maar dat zij meer outreaching gaan werken. Er vindt actieve werving plaats om mensen te interesseren in deelname aan groepen. Zo is door het Jongeren Advies Centrum te Amsterdam (1994) een beschrijving gemaakt van de verschillende soorten groepen die georganiseerd worden voor jongeren die tot probleemcategoriën gerekend kunnen worden zoals meisjes met incest-ervaringen, Turkse en Marokkaanse meisjes en worden zelfstandigheidstrainingen georganiseerd voor meisjes en voor jongens. Aan deze jongeren wordt een hulpverleningsaanbod gedaan en er wordt ingespeeld op de geconstateerde behoefte aan 'samen doen'.

Wanneer we nu terugkijken vanaf het begin van het werken met groepen in het maatschappelijk werk tot nu kunnen we vaststellen dat in de wijze waarop het groepswork in de uitvoeringspraktijk heeft vorm gekregen de professionalisering van het maatschappelijk werk als

beroep te herkennen valt. Er worden keuzen gemaakt door maatschappelijk werkers die getoetst worden aan het beroepsprofiel. De grenzen waarbinnen de hulpverlening door middel van het groepsmaatschappelijk werk geboden kan worden zijn duidelijk. Anders gezegd: naarmate het beroep duidelijker wordt zijn de middelen waarmee het beroep wordt uitgeoefend herkenbaarder en beter te legitimeren.

Deze middelen, de methodiek dus van het groepsmaatschappelijk werk is beschreven (Van Riet 1993) en we kunnen vaststellen, dat het groepsmaatschappelijk werk als methodisch hulpverleningsaanbod niet meer is weg te denken uit het maatschappelijk werk.

Samenvatting

Het groepsmaatschappelijk werk heeft zich pas in de jaren zestig goed ontwikkeld als onderdeel van het maatschappelijk werk. Impulsen tot die ontwikkeling zijn afkomstig van andere vakgebieden dan het maatschappelijk werk. Opvallend is dat de ontwikkeling van het groepswerk als methode van het maatschappelijk werk in Amerika aanvankelijk, evenals in Nederland beïnvloed is door professionals en opleiders op het terrein van sociaal-cultureel werk en psychiatrie. Tot op de dag van vandaag duiken die invloeden -soms bijna tersluiks- op waar het gaat om de keuze van de te gebruiken technieken. Zo kunnen we zeggen dat het groepsmaatschappelijk werk zich beweegt tussen Scylla en Charybdis: het vergt inzicht en stuurmanskunst om de juiste koers aan te houden.

Literatuur

Baan, P.A.H. et al.(1973). Rapport Commissie Psychotherapie *Psychosociale Revalidatie*. Amsterdam: Gemeenschappelijke Medische Dienst.

Bell, J.F. (1953) Family Group Therapy. In: *Public Health Monogr.* nr.64. Dept. of Health Education and Welfare.

Blankstein, J.H. geciteerd in: Reijzer,H.M. (1976). *Groepspsychotherapie*. In: *Psychotherapie in Nederland*. Red.: A.P.Cassee, P.E.Boeke en J.T.Barendregt. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Burmeister, E. (1970). *De groepsleider in de inrichting*. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Coyle,G.L. (1930). *Social Process in Organized Groups*. New York: Smith.

Drillich,P.A. (1964). Een Nederlandse visie op het Amerikaanse groepswerk. Inleiding op Konopka,G., *Groepswerk*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.

Glasser,P.H., Sarri,R. & Vinter,R. (1974). *Individual change through small groups*. New York: Free Press.

Have, T.T.ten (1961). Groepsdynamica, groepswerk en andragogie. In: *Volkspvoeding* 10, 1961.

Houweling-Meijers,O. & Visser,K.(1993). *Sociaal agogisch werk. Een methode voor de ontwikkeling van hulpverleningsystemen*. Assen:Dekker & van de Vegt.

Huijbregts, P.(1968). Maatschappelijk groepswerk met jong-volwassen reclassenten. In: *Tijdschrift voor Berechting en Reclassering*, 47e jaargang nr.11.

JAC Amsterdam (1994). *Methodiek groepshulpverlening aan jongeren bij het Jongeren Advies Centrum Amsterdam*. Te verkrijgen bij het JAC Amsterdam.

Jones,M. (1979). *De therapeutische gemeenschap in de samenleving; sociaal leren en sociale psychiatrie*. Alphen a.d.Rijn: Samsom.

Kamphuis Suermondt, E.(1964). Groepswerk in het maatschappelijk werk, in: *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 1964 nr.12.

Koch,S. (1971). *The image of man implicit in encounter group theory*. Journal of humanistic psychology, Fall 1971, Vol.II nr.2.

Konopka, G.(1964). *Groepswerk*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.

Krevelen, D.A.van & Clemens Schröner,B.L.F. (1957). Groepsbesprekingen voor moeders. Het Rotterdamse Experiment. *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*. 1957 nr.1, pag.6 e.v.

Lievense,J. (1975). *Groiegroepen en hulpverleners*. Utrecht: Nat.Centrum voor Geestelijke Volksgezondheid.

- Moltzer, M.J.A. (1949). *Problemen van het maatschappelijk werk*. Purmerend.
- Oomkes, F.R. & Bakker, A.J.J., red. (1984). *Groepstrainingen*. Meppel: Boom.
- Praag, Ph.H. van (1957). Methodiek van het groepswork. *Volksopvoeding* nrs.5/6.
- Projectgroep Beroepsvraagstukken Maatschappelijk Werk (1990). *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker*. Utrecht: Landelijke Vereniging van Maatschappelijk Werkers LVMW.
- Redl, F. & Wineman, D. (1967). *De behandeling van het agressieve kind*. Utrecht: Bijleveld.
- Riet, N. van (1993). *Groepswork in het maatschappelijk werk*. Assen: Dekker en van de Vegt.
- Rose, S.D. (1976). *Groepsbehandeling van kinderen. Een gedragstherapeutische benadering*. Nijkerk: Callenbach.
- Ruijgh, A.T. & Niemöller-Commijs, C. (1975). *Gespreksgroepen van ouders. Verslag van een begeleidingsproject aan scholen voor buitengewoon onderwijs*. Verhandeling VI. Uit het Gemeentelijk Pedotherapeutisch Instituut te Amsterdam. Utrecht: Bijleveld.
- Schouten, J., Hirsch, S., & Blankstein, H. (1974). *Laat je niet kennen. Over residentiële behandeling van adolescenten*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Schwartz, W. en S.R.Zalba (Eds.), (1971). *The Practice of Group Work*. New York: Columbia University Press.
- Shaffer, J.B.P. en Galinsky, M.D (1976). *Groepstherapie en sensitivitytraining*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Siegers, F.M.J., (1964). *Sociaal groepswork en werken met mensen*. Documentatie Bijzonder Gezinswork en Jeugdzorg.
- Stegeren, W.F.van, (1967 en 1971). *Groepswork, een Nederlandse oriëntering*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Studiekring voor Groepsarbeid (1953). De betekenis van kleine groepen in onze samenleving. *Tijdschrift voor Maatschappelijk werk*, 7, 11 pp 166 e.v.
- Groepswork als een wijze van aanpak van sociale problemen in onze tijd. *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 7, 12 pp 193 e.v.
- De betekenis van het groepswork voor het maatschappelijk werk. *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 7, 13 pp 181 e.v.
- Swets, M.E.A. (1951). Groepswork in wording. Indrukken uit Pittsburgh U.S.A. In: *Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk*, 5e jaargang nr.7 pp 97-100.
- Thompson, S. & Kahn, J.H. (1974). *The Group Process as a helping Technique*. Oxford: Pergamon Press.

Vinter, R. D., (1967). An approach to group work practice. In: R.D.Vinter (Ed.), *Readings in group work practice*. Ann Arbor: Campus Publishers.

Waal, drs E.H.de (1959). Code in de kindergroep en De kindergroep als geheel. In: *De Koepel* 13e jrg.